

Kinâye Kavramının Kapsamı

Üzeyir TUNA*

Özet: Bu makâlede, kinâye sanatının sözlük ve istilâh anlamı, tarihte nahivciler ve dilciler tarafından nasıl algılandığı ve bu sanatın hangi amaçlarla ve ne şekilde kullanıldığı, ayrıca belâğatin Arap edebiyatında müstakil ve sistematik bir ilim haline gelmesinden sonra kinâyenin rükünleri (öğeleri), kinâyenin çeşitleri ve vâsıtalarına göre kinâye çeşitleri ele alınmış, hem Arapça'da hem de Türkçe'deki kullanımlarına dair çeşitli örnekler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arapça, belâgat, me'ânî, beyân, kinâye, ta'rîz, telvîh.

The Concept of Kinâyah

Abstract: Discussed in this article the meaning of the dictionary and the meaning of kinâye art how is perceived by the linguists and the purposes of this art and how it is used. In addition, after the fact that the art of Kinaye became an independent science in Arabic literature, its types were discussed and examples of usage in Turkish and Arabic were given.

Key Words: Arabic, kinâyah, eloquence, beyân, ta'rîz, telvîh.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

■ *Gönderilme Tarihi: 14 Aralık 2018, Kabul Tarihi: 28 Aralık 2018*

* Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, uezeyirtuna@bayburt.edu.tr, orcid.org/0000-0001-8648-5931

Temelde sözdeki ve yazıdaki hatâları düzeltip insanlar arasındaki iletişimi kolaylaştırmaya yönelik olan dil çalışmaları büyük önem arz etmektedir. Arapça söz konusu olduğunda ve özellikle Peygamber'in getirdiği ilâhî mesajın doğru bir şekilde anlaşılması ve yorumlanması ihtiyacı hissedildiğinde, bu önem daha da artmaktadır. Çünkü Kur'ân bir hidâyet kaynağı olduğu gibi aynı zamanda bir edebiyat şâheseridir. İşte bu gâye ile hicrî ikinci yüzyıldan itibaren hem dil, hem de belâgat konularını içeren çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bunun yanında İslâm'a giren diğer milletler de dinlerini asıl kaynağı Kur'ân ve Sünnetten, daha doğru bir şekilde öğrenebilmek için Arap dili ve belâgatına yönelmişler ve bu sâhada kıymetli eserler te'lîf etmişlerdir. Meselâ; Arap dili ve belâgatını bütün kısımlarıyla birlikte ele alıp inceleyen ve onu ilk defa sistemleştiren büyük Türk dilcisi Serâceddîn es-Sekkâkî (ö: 626/1229)'dir¹.

Kelime olarak "Bir şeyi açıkça ifâde etmeyi bırakmak, gizlemek ve gölgelemek" mânâlarına gelen kinâyeye² Edebiyâta ise "gerçek anlamı düşünmeye engel olacak bir karîne bulunmadığı halde sözü hakikî mânâsının dışında kullanma san'atıdır."³

Kinâyeye sanatının tarihte nasıl algılandığını ve ne şekilde kullanıldığını araştırdığımızda onu ilk defa ele alan kişinin **Ebû 'Ubeyde Ma'mer İbn Müsennâ** (ö: 209/810) olduğunu görüyoruz. Ebû 'Ubeyde, nahivciler ve dilciler gibi kinâyeyi zamîr anlamında kullanır. Ebû 'Ubeyde, kinâyeyi "İbârede adını açıkça zikretmeksizin sözün siyâk ve sibâkından anlaşılan her şey" olarak tanımlar ve

"كُلُّ مَنْ عَلَّمَهَا فَاِنٌ"

"Onun üzerindeki her şey fânîdir"⁴

âyetindeki zamîrin yerden kinâyeye olduğunu söyler⁵.

Câhız (ö: 255/869) ise, "*el-Beyân ve't-Tebyîn*" adlı eserinde genel anlamıyla kinâyeyi "Gereken yerlerde açık seçik değil de dolaylı olarak ifâde etmektir" şeklinde tanımlamıştır. Câhız'ın kinâyeye hakkındaki ifâdelerine ve örneklerine bakıldığında, onun kinâyeyi: kendisiyle diğer sanatlar arasın-

¹ Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, s. 23, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.

² İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâleddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-'Arab*, XV, 232, Dâru's-Sadr, Beyrut (trz); el-Muallim Butros el-Bustânî, *Muhîtu'l-Muhît*, s. 795, Mektebetu'l-Lübân, Beyrut 1979.

³ Hatîb Kazvîni, *el-Îzâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, s. 330, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1985; Abdulhamîd Muhammed el-'Abîsî, *el-Belâğa (Zevk ve Menhec)*, s. 454, Matba'atu Hassân, Kâhire 1985; Abdulaziz 'Atîk, *fî'l-Belâğati'l-'Arabiyye ('İlmu'l-Beyân)*, s. 203, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Beyrut 1985.

⁴ Rahmân (87), 26.

⁵ Abdulaziz 'Atîk, *a.g.e.*, s. 203.

daki farkı belirtmeksizin mecâz, teşbîh ve isti'âre gibi tüm sanatları kapsayan genel bir sanat olarak kullandığı görülmektedir⁶.

Câhız'dan sonra gelen ve kinâyeyi araştıran âlimlerden biri de Câhız'ın öğrencisi olan **Muhammed b. Yezîd el-Müberred** (ö: 286/899)'dir. el-Müberred, "*el-Kâmil*" adlı eserinde, kinâyenin: Genelleme; çirkin ve fâhiş bir lâfzı bırakıp onun yerine aynı mânâyâ delâlet edecek olan başka bir lâfzı kullanmak; tefhîm (övme), ta'zîm (yüceltme) ve tebcîl (hürmet) için kullanıldığını söylemektedir. el-Müberred'e göre gramer (sarf-nahiv)den ziyâde edebî sanatlara önem verilmesi gerekmektedir⁷.

İbnü'l-Mu'tezz (ö: 296/909), "*Kitâbu'l-Bedî*" adlı eserinde, kinâye ve ta'rîz'in edebî sanatlardan olduğunu zikrederek hem manzûm hem de mensûr örnekler vermiştir⁸.

Kudâme b. Ca'fer (ö: 337/948), "*Nakdü's-Şi'r*" adlı eserinde, kinâye kavramını yerine "İrdâf" terimini kullanmıştır. Ona göre irdâf: Şâirin istediği mânâlardan birini kassetmesi, bunu yaparken de istediği mânâyâ delâlet eden lâfzı kullanmayıp, kastettiği mânânın redîfi olan veyâ bu mânâyâ tâbi bir anlamı işâret eden lâfzı kullanmasıdır.⁹

Ebû'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris (ö: 395/998) de "*Sahâbî*" adlı eserinde, kinâyeyi Müberred'le aynı şekilde tasnif etmiştir. Ayrıca Nahivcilere göre kinâyenin durumunu anlatırken şunları söylemiştir: İsim bâzen açık olur, Zeyd ve 'Amr gibi, bâzen de gizli olur. İşte bâzi nahivciler bunu zamîr olarak adlandırmışlardır.

Ebû Hilâl el-Askerî (ö: 395/1005) ise "*es-Sinâ'ateyn*" adlı eserinde, kinâye ile ta'rîz arasındaki yakınlığı vurgulayarak, ikisini birlikte şöyle ta'rîf etmiştir: Kinâye ve ta'rîz bir şeyin gizlenmesi ve açık seçik anlatılmamasıdır¹⁰.

Ebû Ali Hasan b. Reşîk el-Kayravânî (ö: 463/1071) ise, "*el-'Umde*" adlı eserinde, kinâyeyi ta'rîf ederek kısımlarını açıklamış ve bu sanatın hangi amaçlarla kullanıldığını anlatmıştır¹¹.

Bunlardan başka Abdulkâhîr Cürçânî (*Delâilü'l-İcâz*), Ebû Ya'kûb Yûsuf es-Sekkâkî (*Miftâhu'l-'Ulûm*), İbn Esîr (*el-Burhân fî 'İlmi'l-Beyân*), Hatîb Kazvîni (*el-İzâh*), Yahyâ b. Hamza (*Menâsik*), Ahmed Hâşimî (*Cevâhiru'l-Belâğâ*), Abdülazîz 'Atîk (*'İlmü'l-Beyân*), Abdülhamîd Muhammed el-'Abîsî (*el-Belâğâ: Zevk ve Menhec*), Ahmed Mustafâ el-Merâğî (*'Ulûmü'l-Belâğâ*)¹²,

⁶ Câhız, *Kitabu'l-Hayavân*, II, 39.

⁷ el-Müberred, Muhammed b. Yezîd, *el-Kâmil*, s. 290.

⁸ İbnü'l-Mu'tezz, Ebû'l-Abbas, *Kitâbu'l-Bedî*, s. 64.

⁹ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdü's-Şi'r*, s. 113.

¹⁰ Ebû Hilâl el-Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, s. 268.

¹¹ Ebû Ali Hasan b. Reşîk el-Kayravânî, *el-'Umde*, I, 271-282.

¹² Abdülazîz 'Atîk, *a.g.e.*, s. 209.

Nâyite, Hind bint. Cemîl, (*el-Kinâyê fi Keşşâfi'z-Zemahşeri*¹³) gibi âlimler de eserlerinde kinâyeden bahsetmişlerdir.

Kinâyê sanatının içerisinde yer aldığı Belâğat kavramı, Câhiliyye devri Arab Edebiyatında hayli gelişmiş olmasına rağmen, ilimleştirilmesi ve sistematik hâle getirilmesi İslâm'dan sonradır.

Türkiye'de belâğat uzun müddet Arab diline has bir ilim sayılmış, Sultan II. Mahmud zamanında Türkçe'nin de bir belâğatı olabileceği düşüncesi kendisini göstermeye başlamıştır. Ancak bu fikir, Ahmed Cevdet Paşa'nın "*Belâğat-ı Osmâniye*"sini yazmasıyla tatbîk imkânını bulmuştur¹⁴.

İşte bu dönemden sonra Türkçe'de de belâğat (dolayısıyla kinâyê) hakkında hem te'lîf hem de tercüme eserler yazılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Ahmed Cevdet Paşa (*Belâğat-ı Osmâniyye*), el-Hâc İbrâhîm (*Edebiyat-ı Osmâniyye*), Tâhir el-Mevlevî (*Edebiyat Lüğati*), Muallim Nâci (*Istılâhât-ı Edebiye*), Kaya Bilgegil (*Edebiyat Bilgi ve Teorileri*), İsâ Kocakaplan (*Açıklamalı Edebî Sanatlar*), Sadî Çöğenli (*Edebî Sanatlar*), Sadi Çöğenli, Yakup Şafak, Recep Toparlı, Arapça Farsça Türkçe (*Örnekleriyle Edebî Sanatlar*), Nusreddîn Bolelli (*Belâğat-Arab Edebiyatı Bilgi ve Teorileri*), Nasrullah Hacımüftüoğlu, (*İcâz ve Belâğat Deyimleri*), M. Orhan Soysal, (*Edebî Sanatlar ve Tanınması*). Hikmet Akdemir (*Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*), el-Kazvînî Hatîb, (*Telhîs ve Tercümesi Kur'an'ın Eşsiz Belâğatı*), trc. Yanık H. Nevzat vd., Gürkan, Nejdî, *Arap Edebiyatında Kinâyê Sanatının Konumu*¹⁵, Yıldız, Musa, *Münecimbâşı Ahmed Dede'nin Risâle fi'l-Kinâyê ve't-Ta'riz'i*¹⁶, Öztürk, Mustafa, *Kur'an Dilinde Örtük Anlatım: Kinaye ve Ta'riz*¹⁷, Yavuz, Galip, *Kinayeli Anlatımın Yorumsal Değeri*¹⁸, Öztürk, Mustafa, *Kur'an Dilinde Kinaye ve Ta'riz*¹⁹; Dinçoğlu, Mehmet, *Hz. Peygamber'in Günlük İstiğfâr Sayılarıyla İlgili Hadislerinin Yorumunda Hakikat-Kinaye İkilemi*²⁰, Turan, M. Fatih, *Hanefîlerin Kinâyeli Sözlerle Yapılan Boşamaları Bâin Talâk Sayması Üzerine Bir Analiz*²¹.

Makâlenin başında zikredildiği üzere kinâyê; kelime olarak açıklamanın zıddı olup bir fikri kapalı söylemektir. İlm-i Beyân'da ise, hem hakîkat hem de mecâz mânâsına gelebilen lâfızdır²². Meselâ;

¹³ Mecelletu Câmî'ati Ummi'l-Kurâ li-'Ulûmi'l-Lugât ve Âdâbihâ, 1433/2012, cilt: 1, sayı: 7, s. 143-204.

¹⁴ Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, s. 23.

¹⁵ Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1998, sayı: 5, s. 231-251.

¹⁶ İslâm Araştırmaları Dergisi, 2000, sayı: 4, s. 43-68.

¹⁷ Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2003, cilt: III, sayı: 2, s. 213-234.

¹⁸ Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2006, cilt: X, sayı: 2, s. 375-383.

¹⁹ İslâmî İlimler Dergisi, 2013, cilt: VIII, sayı: 1, s. 113-138.

²⁰ İslâmî İlimler Dergisi, 2013, cilt: VIII, sayı: 1, s. 271-293.

²¹ İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 2016, sayı: 27, s. 421-442.

²² Tâhiru'l-Mevlevî, *Edebiyat Lüğati*, s. 88.

"فُلَانَةٌ نَائِمَةٌ الضُّحَى"

"Falan kadın, kuşluk vakti uyur"

sözü, kadının hizmetçisi bulunduğu için rahat olmasından kinâyedir. Ancak burada kadının gerçekten kuşluk vakti uyumasının kastedilmesine engel olacak bir karîne yoktur, dolayısıyla bu sözden gerçek anlam da kastedilmiş olabilir. Mecâzda ise, hakîkî mânânın anlaşılmasına engel olacak bir karîne bulunduğu için sözün asıl anlamı kastedilmez. Meselâ;

"الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى"

"Rahmân olan Allah, arşa oturdu"²³

âyetinde de olduğu gibi sözün asıl anlamı kastedilmez. İşte kinâye ile mecâz arasındaki fark budur²⁴.

Türkçe'de de, gözü açık (dikkatli ve zeki), eli açık (cömert), eli uzun (hırsız), alnı açık (suçsuz), burnu büyük (kibirli), yürekli adam (cesûr), dışlı adam (nüfûz sâhibi), kalın kafalı (ebleh), kapısı açık, sofrası meydanda (misâfirperver) gibi bu sanatın zengin örneklerini bulmak mümkündür²⁵.

Kinâyenin Rükünleri (Öğeleri)

1- Meknî bih: Söz içindeki asıl ve gerçek anlamdaki unsurdur. Buna "kinâye" de denir ki zaten sanat da adını buradan almıştır. (Birinci Unsur)

2- Meknî anh: Söz içinde geçmeyen ama anlam bakımından işâret edilen unsurdur. (İkinci Unsur)

Örneğin "Alnı açık" ta'bîrinin lâfzı meknî bih, mânâsı "utanılacak hallerden uzak" da meknî anh'dır.

İlk unsur örtten, ikinci unsur ise örtülen konumunda olduğu için sanatın adı "kinaye" olarak belirlenmiştir. Burada önemli olan söz içinde saklanan ama bazı ipuçları ile işâret edilen anlamı bulmaktır.

Kinâyede, kastedilen anlamın bulunması için şâirin veya yazarın okuyucuya ipucu vermesi lazım; bu bakımdan da kârîne-i mâni'a yani gerçek anlamın kastedilmesini engelleyici ipucu olmamalı. Eğer olursa bu sanat kinâye değil mecâz veya isti'âre olur.

²³ Tâhâ (97), 5.

²⁴ Hatîb Kazvînî, *el-İzâh fî 'Ulûmi'l-Belâğâ*, s. 330.

²⁵ Ahmed Cevdet Paşa, *Belâğât-ı Osmâniyye*, s. 153; Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, s. 174.

Kinâyenin Çeşitleri

Kinâye iki esâsa göre sınıflandırılır:

- 1- Mânâyâ (meknî anh) göre kinâye çeşitleri
- 2- Kasda (meknî bih) vâsıtalarna göre kinâye çeşitleri

Mânâyâ göre kinâye çeşitleri de temelde üç kısma ayrılır. Bunların da kendi içerisinde bölümleri vardır. Şöyle ki:

1- Sıfattan kinâye:

Sıfatın bizzat kendisinin kastedildiği kinâyedir. Buradaki sıfat, nahiv ilmindeki sıfat olmayıp; cömertlik, cimrilik ve kahramanlık gibi mânevî sıfatlardır. Bu tür kinâyeler de ikiye ayrılır²⁶.

a- Yakın (açık) kinâyeler

Kastedilen mânâyâ (Meknî anh sayılan sığata) intikâlin vâsıtasız ve kolay olduğu kinâyelere açık ve yakın kinâye denir. Örnek:

"هُوَ طَوِيلُ النَّحَادِ"

"O, kılıç bağı uzun biridir"

sözü ile o kişinin uzun boylu olduğu açıkça anlaşılabilirdiği gibi, "Ali'nin gömleğinin yaka ölçüsü büyüktür" sözü ile de o şahsın "kalın enseli" birisi olduğu kastedilir²⁷.

b- Uzak (gizli) kinâyeler

Kastedilen mânâyâ, dinleyen ve okuyanın zor (ancak bir veyâ birkaç vâsita ile) intikâl ettiği kinâyedir. Misâfirperver ve cömert birisi için

"هُوَ كَثِيرُ الرَّمَادِ"

"Onun külü çoktur"

denmesi uzak kinâyeye örnek teşkil etmektedir ki, buradaki vâsıtalara şu şekilde sıralanabilir. Külün çok olması, fazla odun yakılmasına; bu da fazla yemek pişirilmesine, o da fazla misâfir gelmesine, bu da o kişinin cömert ve misâfirperver olduğuna delâlet etmektedir²⁸.

Yine şâir Hassan b. Sabit,

²⁶ Hatîb Kazvîni, *a.g.e.*, s. 331.

²⁷ Kaya Bilgegil, *a.g.e.*, s. 176-177.

²⁸ Seyyid Ahmed Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 298, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1994.

"لَنَا الْخَفَاتُ الْعُرُّ يَلْمَعَنَّ بِالضُّحَى"

"Bizim kuşluk vakti, yüzleri parıldayan kâselerimiz vardır"²⁹

beytiyle kavminin cömertliğine (uzak ve gizli kinâye ile) işâret etmektedir.

2- Mevsûftan Kinâye

Mevsûf açıklanmadan ona bir vasfın isnâd edilmesi bu tür kinâyeyi oluşturur. Bu da ikiye ayrılır:

a- Müfred Kinâyeler: Bir kinâyede sâdece zât olan mevsûf kastedilirse buna müfred kinâye denir. Örnek: Şair 'Amr b. Ma'dîkerib'e ait olan

"وَالطَّاعِينَ مَحَامِعَ الْأَضْعَانِ"

"(Biz), kinlerin toplandığı yerleri (kalpleri) param-parça edenleriz"³⁰

sözündeki "kinlerin toplandığı yer" ile kalbin kastedilmesi ve "Sırların yeri" sözü ile kalbin kastedilmesi gibi³¹.

b- Mürekkeb Kinâyeler: Bu tür kinâyeler, meknî anh'a tahsîs edilen bir çok mânâyı birden taşırlar. Bir mevsûf tasavvurunda, birden fazla mânâyı taşıyan sıfatlar bulunabilir. Örnek:

"... حَيِّ مُسْتَوِي الْقَامَةِ عَرِيضُ الْأَطْفَارِ"

"Boyu düzgün, tırnakları geniş bir canlıdır"

deyip insanı kastetmemiz, "Çölde yürür, dört ayaklı, hörgüçlü, yük taşır, hamur yer" deyip deveyi kastetmemiz gibi³².

3- Nisbetten Kinâye: Bir sıfat veyâ onun sâhibi (mevsûf) açıkça belirtilmediği halde, aralarındaki ilginin kinâye yoluyla ifâde edilmesine nisbetten kinâye adı verilir. Örneğin:

"إِنَّ السَّمَاخَةَ وَالْمُؤَوَّةَ وَالنَّدَى فِي قُبَّةِ ضَرِيثَ عَلَى ابْنِ الْحَشْرَجِ"

"Muhakkak ki hoşgörü, insanlık ve cömertlik, İbnü'l-Haşrec'in üzerine kurulan (inşâ edilen) bir kubbededir".

Bu beyti ile şâir Ziyâd el-A'cem, bâzı güzel vasıfları İbn Haşrec'e nisbet etmek istemiştir. Ancak bunu açıkça beyân etmeyip o güzel vasıfları "onun

²⁹ Hassan b. Sabit, *Divan*, Şrh. Ömer Faruk et-Tabbâ', Dâru'l-Kalem, Beyrut ts, s. 197-198.

³⁰ el-Kazvîni Hatîb, *Telhisu'l-Miftah*, s. 208.

³¹ Seyyid Ahmed Hâşimî, *a.g.e.*, s. 298.

³² Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, s. 176.

üzerine kurulmuş olan kubbededir" sözüyle (kinâye yoluyla) ifâde etmiştir³³.

Vâsıtalarına Göre Kinâye Çeşitleri:

Kinâye bağlı bulunduğu vâsıtalara göre dört kısma ayrılır:

a- Ta'rîz: Kelime olarak bir şeyi açıkça beyân etmenin zıddı olan ta'rîz edebiyâta ise sözü mahâretle, delâlet ettiği mânâdan başka bir yöne çevirmektir ki³⁴ bu mânâ, kelimenin siyâk ve sibâkından anlaşılır. Örneğin; insanlara eziyet eden ve onlara zarar veren birisine Peygamber'imizin

"الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ يَدِهِ وَلِسَانِهِ"

"Müslüman, diğer Müslümanların kendisinin elinden ve dilinden zarar görmediği kimsedir"³⁵ mânâsındaki hadisinin söylenmesi gibi.

Muhatabı değil de muhatabın yanındakini kastedip

"أَدَيْتَنِي فَسَعَّرَفُ"

"Sen bana eziyet ettin yakında anlarsın!"

demek de bir tür ta'rîzdir³⁶.

Yine, halk arasında "Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla" sözü de bir tür ta'rîz örneğidir.

Türkçe'de edebiyât kitaplarında ta'rîz için zikredilen en meşhur örnekler Nefî'nin aşağıdaki şu kıtalarıdır:

Bize kâfir demiş Müftî Efendi
Tutalım ben ona diyem Müselmân
Varıldıkda yarın rûz-i cezâyâ
İkimiz de çıkarız anda yalan

Nefî, bu kıtada kendisine kâfir diyen Şeyhu'l-İslâm'a, çok zarîf bir şekilde ta'rîz yoluyla cevap vermiştir³⁷.

Kinâyeye bağlı ta'rîzler kadar mecâz, telmîh ve tevriye gibi ifâde tarzı gösteren ta'rîzler de vardır. Korkak bir adamdan aslan diye bahsetmemiz, mürekkeb mecâz yoluyla yapılan bir ta'rîz örneğidir. Telmîhli ta'rîzler, çoğunlukla atasözleri ve halk ta'biriyle yapılır.

³³ Ahmed Mustafâ el-Merâgî, 'Ulûmu'l-Belâğa, s. 310; Seyyid Ahmed Hâşimî, a.g.e., s. 298; Hatîb Kazvînî, el-İzâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa, s. 336.

³⁴ Kaya Bilgegil, a.g.e., s. 177; Hikmet Akdemir, Belâgat Terimleri Ansiklopedisi, s. 220, İzmir 1999.

³⁵ Buhârî, İmân: 4-5 (1, 8-9)

³⁶ el-Kazvînî, Hatîb, Telhîsu'l-Miftâh, s. 211.

³⁷ Kaya Bilgegil, a.g.e., s. 179.

Yine Neff'ye âit olan şu kıta tevriyeli ta'rîzin en bâriz örneklerindendir:

"Bana Tâhir Efendi kelb demiş
İltifâtı bu sözde zâhirdir
Mâlikî mezhebim benim zîrâ
İ'tikâdımca kelb Tâhir'dir"³⁸.

Çünkü kıtanın sonundaki "Tâhir" kelimesi hem "temiz" hem de "Tâhir Efendi" mânâsına gelecek şekilde kullanılmıştır.

b- Telvîh (Çok Vâsıtalı Kinâyeler)

Lügatte "uzaktan birisine işâret etmek"³⁹ mânâsına gelen telvîh, belâğatta ise, ta'rîz olmaksızın, vâsıtaların çokça bulunduğu kinâyelerdir. Mânâ, dolaşık yollardan elde edilir⁴⁰. Örneğin;

"وَمَا يَكُ فِيَّ مِنْ عَيْبٍ فَيَأْتِي جَبَانُ الْكَلْبِ مَهْزُؤُ الْعَصِيلِ"

"Bende hiçbir ayıp yoktur. Çünkü ben, köpeği korkak, devesi de zayıf olan birisiyim"⁴¹.

Bu beytin sonundaki her iki izâfet terkîbi de *الرجل الكريم* cömert ve misâfirperver insandan kinâyedir. Vâsıtalar çok olduğu için bu kinâyeler birer telvîhtir.

c- Remiz (Az Vâsıtalı Kinâyeler)

Lügatte, yakında olan birisine, kaş, göz, ağız ve el gibi uzuvlarla gizlice işâret vermektir⁴². Belâğatta ise bir yandan gizliliği fazla diğer yandan da vâsıtası az olan kinâyelere remiz denir⁴³.

Örneğin, Ahmak birisi için *عريض الغفا* "kalın kafalı" denmesi, kibirli için "burnu büyük" denmesi gibi⁴⁴.

"وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَرُفَا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبُ السَّيِّئَاتِ"

"Gündüzün iki ucunda, gecenin de ilk saatlerinde namaz kıl. Çünkü iyilikler, kötülükleri (günahları) giderir"⁴⁵

³⁸ Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, s. 179.

³⁹ Ahmed Mustafâ el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâğa*, s. 316; Hatîb Kazvîni, *el-Îzâh*, s. 339.

⁴⁰ Kaya Bilgegil, *a.g.e.*, s. 176.

⁴¹ Ahmed Mustafâ el-Merâğî, *a.g.e.*, s. 317; Seyyid Ahmed Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 299; Abdulkâhir el-Cürcânî, *Esrâru'l-Belâğa*, s. 146.

⁴² Hatîb Kazvîni, *el-Îzâh*, s. 339; Seyyid Ahmed Hâşimî, *a.g.e.*, s. 299; Hikmet Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 222.

⁴³ Kaya Bilgegil, *a.g.e.*, s. 176.

⁴⁴ Kaya Bilgegil, *a.g.e.*, s. 146.

⁴⁵ Hûd (11), 114.

âyetinin baş tarafı, ("*Gündüzün iki ucunda*" ifadesiyle gündüz kılınacak namazlara, "*gecenin de ilk saatlerinde*" ifadesiyle de gece kılınacak namazlara olmak üzere) beş vakit namaza işaret etmektedir.

d- İmâ veyâ İşâret (Az Vâsıtalı, Gizlilikten Uzak Kinâyeler)

İşâret ettiği mânâyâ delâleti açık olmakla beraber, unsurlar arasındaki vâsıtaları az olan kinâyelerdir⁴⁶. Örnekler;

"وغيض الماء"

"*Ve su çekildi*"⁴⁷

âyetinde suyun hem yerdeki kaynağının hem de gökteki kaynağı (yağmur) nın kesildiğine işâret edilmektedir.

"وَمَا كُنْتَ بِخَابِرِ الْعَرَبِيِّ إِذْ قَضَيْنَا إِلَىٰ مُوسَى الْأَمْرَ وَمَا كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدِينَ"

"(*Resulüm!*) *Mûsâ'ya emrimizi vahyettiğimiz sırada, sen batı yönünde bulunmuyordun ve (o hâdiseyi) görenlerden de değildin*"⁴⁸

âyetindeki الأمر lâfzıyla, Mûsâ (a.s)'nın nübüvvetine, âsâsının yılan şekline dönüşmesine, elinin bembeyaz olmasına, onun Firavun'a gönderilmesine ve kardeşi Hârûn'u yardımcı olarak istemesine işâret edilmiştir.

"... وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ..."

"*Orada canlarının istediği, gözlerinin hoşlandığı her şey vardır*"⁴⁹

âyetinde, nefislerin meylettiği bütün şehvetlere ve gözle görülerek lezet alınan her şeye işaret vardır.

"... فَعَشِيَهُمْ مِنَ الْيَمِّ مَا عَشِيَهُمْ"

"*Deniz, onları gömüp boğuverdi*"⁵⁰

âyetinde denizde boğulmalarına imâ yoluyla işâret vardır.

"وَقُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ"

"*Ve de ki: Rabbim! Şeytanların kışkırtmalarından sana sığınırım! Onların yanımda bulunmalarından da sana sığınırım Rabbim!*"⁵¹

⁴⁶ Seyyid Ahmed Hâşimî, *a.g.e.*, s. 299-300; Ahmed Mustafâ el-Merâğî, *a.g.e.*, s. 317; Kaya Bilgegil, *a.g.e.*, s. 176; Hikmet Akdemir, *a.g.e.*, s. 222.

⁴⁷ Hûd (11), 44.

⁴⁸ Kasas (28), 44.

⁴⁹ Zuhruf (43) 71.

⁵⁰ Tâhâ (20), 78.

⁵¹ Mü'minûn (23), 97-98.

âyetinde de onların dokunacakları kötülüklerine îmâ yoluyla işâret edilmiştir.

"أَ وَمَا رَأَيْتَ الْمُخَدَّ أَلْقَى رِجْلَهُ فِي آلٍ طَلْحَةَ ثُمَّ لَمْ يَتَحَوَّلْ"

"Şeref (asâlet)in, Talha ailesinde mola verdiği bir daha da onlardan ayrılmadığını görmedi mi"?!

Bir şeyi açıkça söylemenin uygun düşmeyeceği durumlarda; hicâb, zarâfet, edep, dinleyen ve okuyan kimsenin zihnini bâtil şeylerle bulandırmaktan sakınmak gibi hallerde kinâyeden faydalanma yollarına gidilir.

Örnek 1:

"بِسَاؤِكُمْ حَزْتُ لَكُمْ فَأَتُوا حَزْبَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ"

"Kadınlarınız sizin için bir tarladır. Tarlanıza nasıl derseniz öyle varın"⁵²

Örnek 2:

"كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ"

"Her ikisi de yemek yerlerdi"⁵³

Ayrıca ifâdeyi güzelleştirmek, bir şeyin çirkinliğini göstermek, bir şeyi övmek veyâ yermek gibi hususlar da kinâyenin kullanılış maksatlarından-
dır⁵⁴.

Bununla birlikte, âmiyâne kinâyelerden, avâma has söz atma yolların-
dan, argo ta'bîrlerden sakınmanın lüzûmu da hatırdan çıkarılmamalıdır⁵⁵.

⁵² Bakara (2), 223.

⁵³ Mâide (5),75.

⁵⁴ Seyyid Ahmed Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 300; Ahmed Mustafâ el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâğa*, s. 319-321; Abdulazîz Atîk, *'İlmu'l-Beyân*, s. 223-225.

⁵⁵ Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, s. 177.

Kaynakça

Abdulaziz 'Atîk, *fi'l-Belâğati'l-'Arabiyye ('İlmu'l-Beyân)*, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Beyrût 1985.

el-'Abîsî, Abdulhamîd Muhammed, *el-Belâğa (Zevk ve Menhec)*, Matba'atu Hassân, I. Baskı, Kâhire 1985.

Ahmed Cevdet Paşa, *Belâğât-ı Osmâniyye*, Mürüvvet Matbaası, III. Baskı, İstanbul 1303.

Akdemir, Hikmet, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, İzmir 1999.

el-Askerî, Ebû Hilâl, *es-Sinâ'ateyn (el-kitâbetü ve's-şi'r)*, tahkîk: 'Ali Muhammed el-Becâvî, Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabî, I. Baskı, trs., 1371/1952.

Bilgegil, Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.

el-Buhârî, Muhammed b. İsmâ'îl, *Sahîh*, I-VIII, Mektebetü'l-İslâm, İstanbul 1979.

el-Bustânî, Butros, *Muhîtu'l-Muhît*, Mektebetü'l-Lübnân, Beyrut 1979.

el-Câhız, Ebû 'Osmân 'Amr b. Bahr, *Kitabu'l-Hayavân*, tahkîk ve şerh: 'Abdusselâm Muhammed Hârûn, II. Baskı, trs. 1384/1965.

el-Cürcânî, Abdulkâhir, *Esrâru'l-Belâğa*, tahkîk: Mahmûd Muhammed Şâkir, Dâru'l-Medenî, Cidde 1412/1991.

el-Hâşimî, Seyyid Ahmed, *Cevâhiru'l-Belâğa*, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1994.

Hassân b. Sâbit, *Divan*, Şrh. Ömer Faruk et-Tabbâ, Dâru'l-Kalem, Beyrut trs.

el-Merâğî, Ahmed Mustafâ, *Ulûmu'l-Belâğa*, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, III. Baskı, Beyrut 1414/1993.

el-Müberred, Muhammed b. Yezîd, *el-Kâmil fi'l-Lüğati ve'l-Edeb*, I-IV, tahkîk: Abdulhamîd Hindâvî, Vizâretü'l-Evkâfi's-Su'ûdiyye, el-Memleketü'l-'Arabiyyetü's-Su'ûdiyye 1419/1998.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâleddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, Dâru's-Sadr, Beyrut (trz).

İbn Reşîk el-Kayravânî, Ebû Ali Hasan, *el-'Umde fi Mehâsini's-Şi'ri ve Âdâbihî ve Nakdihî*, I-II, tahkîk: Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd, Dâru'l-Cîl, V. Baskı, 1401/1981.

İbnü'l-Mu'tezz, Ebû'l-Abbas, *Kitâbu'l-Bedî'*, Dâru'l-Cîl, I. Baskı, yrs. 1410/1990.

el-Kazvînî Hatîb, *Telhisu'l-Miftah fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân*, Şirket-i Sahafâ-i 'Osmânî, İstanbul 1312.

el-Kazvînî, Hatîb, *el-Îzâh fî 'Ulûmi'l-Belâğâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1985.

Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu's-Şi'r*, s. 113.

Tâhîru'l-Mevlevî, *Edebiyat Lüğati*, Ahmed Sa'îd Matbaası, İstanbul 1973.